

УДК 343.9

DOI: 10.31359/2079-6242-2018-35-1-20

ПРОСТОРОВА ПРОФІЛАКТИКА ЗЛОЧИННОСТІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД І ШЛЯХИ УПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

М. Г. Колодяжний, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Постановка проблеми. Актуальність дослідження щодо нових для України напрямів правоохоронної діяльності зумовлюється низкою обставин організаційного, управлінського, економічного, соціально-психологічного, технічного, інформаційного та іншого характеру. Основними серед них є: 1) негативні показники злочинності України, особливо ті, що відбивають її структуру і характер. Протягом 2013–2017 рр. відбулось збільшення: тяжких злочинів – на 26,9%; особливо тяжких злочинів – на 20,4%; злочинів проти основ національної безпеки – у 40 разів (з 8 до 325 відповідно); військових злочинів – у 12 разів (з 369 до 4 577 відповідно); крадіжок – на 7,6%; розбоїв – на 5,2%; злочинів, що вчинені з використанням зброї та боєприпасів, – на 66,9% [1]; 2) прорадянська модель запобігання злочинності, що полягає переважно у реагуванні на вже вчинені злочини, замість їх завчасної профілактики; 3) незадовільний стан державно-приватного партнерства у сфері протидії злочинності; 4) зниження довіри громадян до поліції із 80% у 2015 р. до 40% у 2017 р. [2]; 5) традиційне покладання відповідальності за результати щодо скорочення злочинності виключно на правоохоронні органи; 6) прорахунки кадрової політики МВС України; 7) обмеженість фінансування сектору безпеки України; 8) застарілість технічних засобів запобіжної діяльності та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у формування теорії просторового запобігання злочинності здійснили західні вчені, зокрема: Патріція й Пол Брантингеми, Дж. Джекобс, Р. Джефрі, Дж. Келлінг, Р. Кларк, П. Козенс, К. Коулс, Т. Кроу, О. Ньюман, К. Сандберг, П. Столлард, Е. Циглер, Г. Шнайдер та ін. В Україні окреслену проблематику вивчали О. М. Бандурка, В. В. Голіна, В. М. Дрьомін, Ю. Ф. Іванов, О. М. Литвинов, В. І. Шакур, О. Ю. Шостко, С. С. Шрамко та ін.

Метою статті є визначення поняття й істотних ознак просторової профілактики злочинності, основних форм її реалізації у зарубіжних країнах, перспектив упровадження в Україні.

Виклад основного матеріалу. Неefективність і витратність репресивної політики протидії злочинності багатьох західних країн світу, не здатної належним чином контролювати злочинність у більш-менш прийнятних для суспільства межах, зумовили вироблення у 60–70-х рр. ХХ ст. нових підходів щодо її скорочення. Одним із таких стала стратегія зменшення можливостей учинення злочинів, головною складовою якої є просторова профілактика злочинності.

Досліджуваний напрям запобігання злочинності спирається на ідеї: Дж. Джекобс, яка обґрунтувала криміногенність архітектури мегаполісів, що складається з великої кількості багатоповерхових будинків [3]; Р. Джефрі, який увів до наукового обігу поняття «запобігання злочинності шляхом дизайну середовища» (Crime Prevention through Environmental Design – CPTED) [4]; О. Ньюмана – розробника теорії «захисного простору», що базується на різноманітних заходах архітектурного планування й зміни міського простору [5]; Р. Кларка – прибічника ситуаційного запобігання злочинності (Situational Crime Prevention – SCP), що полягає в ускладненні вчинення злочинів, збільшенні ризикованості й зменшенні вигідності злочинної діяльності [6], та ін.

До істотних ознак просторової профілактики злочинності належать: мета – скорочення злочинності, створення безпечного середовища для проживання; принципи – економічна доцільність, здійснення за активної участі громадян та їх об'єднань, комплексність, доступність; суб'єкти – органи поліції, органи місцевого самовря-

дування, підприємства комунального господарства, окремі громадяни та їх об'єднання; об'єкт запобіжного впливу – недоліки міської архітектури, громадського простору, вади технічного оснащення житла, автомобілів та іншого майна громадян.

Ураховуючи низку істотних ознак просторової профілактики, під нею слід розуміти окремий напрям спеціально-кримінологічного запобігання злочинності, заходи якого здійснюються державними і недержавними суб'єктами і спрямовані на її скорочення, створення безпечного середовища шляхом зміни вигляду, форми архітектури, об'єктів інфраструктури, ландшафтного дизайну, способів використання міського простору та оточуючого середовища. Тобто зміна несприятливих умов міського простору, криміногенних за своїм характером, на які розраховують злочинці, призводить до відмови останніх реалізовувати злочинний намір або до підвищення очевидності злочинної діяльності. Внаслідок цього винні можуть бути затримані на місці вчинення злочину чи через деякий час після кримінального посягання. Головне завдання зазначеного напрямку запобігання злочинності – створити безпечне середовище через посилення неформального соціального контролю над міським простором.

До просторової профілактики злочинності висувається низка вимог, а саме: *цільове укріплення* – посилення технічного захисту майна громадян; *контроль доступу* – обмеження доступу сторонніх осіб на територію об'єктів різних форм власності; *територіальність* – застосування різних засобів охорони майна, прив'язаних до території проживання окремих громадян; *підтримка діяльності* – усіляка допомога з боку органів місцевої влади і поліції громадянам, які бажають посилити охорону свого майна; *технічне обслуговування* – проведення поліцією своєрідних аудитів безпеки житла громадян з метою визначення найбільш уразливих ділянок, що можуть бути використані злочинцями для вчинення злочинів; *спостереження* – усунення перешкод, що заважають громадянам спостерігати за зовнішнім простором для оперативного реагування на можливі кримінальні події.

Остання вимога просторової профілактики посприяла широкому розповсюдженню у західних країнах (Велика Британія, США,

Канада, Нідерланди, ФРН, Франція) програм сусідського спостереження (Neighborhood Watch), а також загалом активізації участі громадян щодо протидії злочинності у межах концепції «community policing» (політика орієнтації на місцеві громади) [7, с. 61; 8, с. 199].

Сучасний прогресивний зарубіжний досвід показує, що просторова профілактика злочинності реалізується через низку технічних, організаційних, інформаційних та інших заходів, як то:

а) будівництво, за можливості, не висотних багатоквартирних будинків, а сучасних кондомініумів (зарубіжний аналог ОСББ), що складаються з 3–6 поверхів;

б) установа навколо багатоквартирних або приватних будинків невисоких парканів, що проглядаються з обох боків;

в) монтаж на вході броньованих дверей, що відкриваються назовні, а не всередину приміщення; використання на дверях надійних замків та інших запірних пристроїв; укріплення дверної коробки; наклеювання на вікна спеціальної захисної плівки, здатної витримати удар важких предметів;

г) розширення можливостей для спостереження громадянами території проживання шляхом усунення штучних і природних перешкод (вирубка кущів, сухих дерев);

д) покращення освітлення вулиць, під'їздів будинків, особливо у районах із підвищеним рівнем криміногенності;

е) оснащення громадських місць камерами відеоспостереження;

є) використання послуг служб охорони з метою встановлення у квартирах систем сигналізації;

ж) вирощування під вікнами квартир перших поверхів невисоких, але колючих кущів;

з) розміщення контейнерів для сміття подалі від вікон квартир другого поверху або аварійних пожежних сходів;

и) створення своєрідного ландшафтного дизайну. Наприклад, недопущення ділянок з неправильною формою, оскільки вони створюють різні укриття для злочинців; дотримання при проектуванні житлових кварталів і парків правила «3–8». Це означає, що огорожа, у тому числі рослинна, не має бути вищою 3 футів (1 м), а крони дерев не повинні бути нижчими 8 футів (2,4 м);

і) парки й сквери повинні передбачати один великий вхід-вихід для контролю поведінки відвідувачів;

й) громадські туалети і кімнати відпочинку не мають розташовуватись на периферії громадського простору, оскільки можуть перетворитися на місця із підвищеною криміногенністю;

к) догляд за квітами, кущами і деревами на прибудинковій території та в інших громадських місцях створює відчуття контролю зовнішньої обстановки;

л) передбачення умовних ландшафтних або архітектурних переходів між публічними, приватними й напівприватними ділянками тощо.

Це далеко не повний перелік заходів просторової профілактики злочинності.

За допомогою різноманітних заходів указанного напрямку запобігання злочинності можна зменшити можливості для учинення багатьох злочинів, таких як: крадіжки, у тому числі поєднані з проникненням у житло; грабежі; розбої; хуліганство; угони автотранспорту; вандалізм; інші прояви вуличної злочинності.

Переваги просторової профілактики порівняно з іншими напрямками запобігання злочинності полягають у: 1) її високій ефективності. Зокрема, науковці Дослідницького центру травматизму Каліфорнійського університету США довели, що цей напрям стратегії зменшення можливостей учинення злочинів здатний знизити рівень грабежів на 30–80%, розбоїв – до 90%, нанесення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості – до 60% [9]; 2) заощадженні бюджетних коштів унаслідок здійснення частини заходів пересічними громадянами за власні кошти; 3) зміні суспільної психології щодо необхідності покладання частини відповідальності за результати протидії злочинності саме на населення та ін.

Теоретично реалізація заходів просторової профілактики злочинності може призвести до зменшення злочинності на одній території й, навпаки до її збільшення на іншій. Однак, за результатами дослідження учених з університету Цинциннаті (США), у більшості випадків не відбувається переміщення злочинної діяльності з одних об'єктів і територій на інші [10]. Разом із тим запровадження просторового запобігання злочинності в одних громадах сприятиме активізації профілактики злочинів у такий спосіб в інших, де меш-

канці перейматимуться у цьому зв'язку можливим посиленням рівня криміногенності на території свого проживання.

Висновки. Дослідження сучасного зарубіжного досвіду просторової профілактики злочинності дозволяє запропонувати низку рекомендацій щодо удосконалення існуючої правотворчої і правозастосовної практики у сфері запобігання злочинності в Україні. Ці пропозиції спрямовані на реалізацію Стратегії розвитку системи МВС України до 2020 року. Зазначений документ фактично заклав правову основу для формування в Україні нової проєвропейської системи профілактики злочинності, пріоритетом якої є створення безпечного середовища для громадян. І таке середовище не уявляється можливим без комплексу взаємопов'язаних заходів просторової профілактики, а саме:

1) зміщення акценту від наукового дослідження усім відомих корінних причин злочинності до вивчення географії, топографії й «ціни» регіональної злочинності;

2) прийняття окремого закону або розпорядження МВС України щодо створення спеціального органу або окремого структурного підрозділу МВС, на який поклалися б функції профілактики злочинності, координації діяльності у цій сфері: розробка локальних програм профілактики злочинності. Таким органом пропонуємо вважати Національну раду з профілактики злочинності. Подібний орган існує у США з 1982 р., а також у Чехії, Ірландії та багатьох інших країнах світу;

3) розробка за участі провідних кримінологічних установ України місцевих програм профілактики злочинності на кшталт «Сусідська варта», «Безпечний будинок». Заходи цих програм мають спрямовуватися не на всю злочинність, а на її окремі складові, наприклад, вуличну злочинність, вандалізм, сімейне насильство та ін. Головне, щоб заходи цих локальних програм спиралися б на особливості географії і топографії місцевої злочинності й ураховували б можливість просторової профілактики і ситуаційного запобігання злочинності;

4) передбачення при районних відділах поліції у складі майбутніх рад з профілактики злочинності посад співробітників, відповідальних за проведення аудитів безпеки житла громадян;

5) урахування органами місцевого самоврядування вимог і стандартів запобігання злочинності шляхом проектування середовища проживання. Це може стосуватись якості будівельних матеріалів, розташування різних об'єктів і споруд на певній території, висоти і розміщення кущів та дерев, особливостей ландшафтного дизайну, виду і форми озеленення території, освітлення, огорожі прибудинкової території тощо;

б) поширення серед населення спеціальних буклетів, листівок з інформацією про способи убезпечення свого майна і підвищення власної безпеки від різних кримінальних посягань;

7) проведення з особами, які стали жертвами різних злочинів, профілактичних бесід з метою недопущення повторної віктимізації.

Перелік літератури

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013–2017 роки (Форма 1). Київ: Генеральна прокуратура України, 2018.

2. Почепцов Г. Новые аналитические подходы в работе полиции. Опыт США и Великобритании. URL: <http://informat.com.ua/novye-analiticheskie-podhody-v-rabote-politsii-opyt-ssha-i-velikobritanii/> (дата звернення: 18.01.2018).

3. Jacobs J. *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House, 1961. 472 p.

4. Jeffery C. R. *Crime prevention through environmental design*. Beverly Hills: Sage Publications, 1971. 290 p.

5. Newman O. *Defensible space: crime prevention through urban design*. New York: Macmillan, 1972. 264 p.

6. Clarke R. V. «Situational» crime prevention: Theory and practice. *British Journal of Criminology*. 1980. Vol. 20, №. 2. P. 136–147.

7. Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність: монографія / за ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2017. 252 с.

8. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід: монографія / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Харків: Право, 2017. 284 с.

9. Casteel C., Peek-Asa C. Effectiveness of crime prevention through environmental design (CPTED) in reducing robberies. *American Journal of Preventive Medicine*. 2000. Vol. 18. Issue 4. Supplement 1. P. 99–115.

10. Opportunity Blocking As Crime Prevention. URL: <https://cjonline.uc.edu/resources/infographics/opportunity-blocking-as-crime-prevention/> (дата звернення: 1.12.2017).

Транслітерація переліку літератури

1. Yedynyi zvit pro kryriminalni pravoporushennia za 2013–2017 roky (Forma 1). Kyiv: Heneralna prokuratura Ukrainy, 2018 [in Ukrainian].
2. Pocheptsov H. Novye analytycheskiye podkhody v rabote polytssy. Opyt SShA y Velykobrytanyu. URL: <http://informat.com.ua/novye-analiticheskie-podhody-v-rabote-politsii-opyt-ssha-i-velikobritanii/> [in Russian].
3. Jacobs J. The Death and Life of Great American Cities. New York: Random House, 1961. 472 p. [in English].
4. Jeffery C. R. Crime prevention through environmental design. Beverly Hills: Sage Publications, 1971. 290 p. [in English].
5. Newman O. Defensible space: crime prevention through urban design. New York: Macmillan, 1972. 264 p. [in English].
6. Clarke R. V. «Situational» crime prevention: Theory and practice. British Journal of Criminology. 1980. Vol. 20, №. 2. R. 136–147 [in English].
7. Kolodiazhnyi M. H. Suchasnyi zarubizhnyi dosvid hromadskoho vplyvu na zlochynnist: monohrafiia; za red. V. V. Holiny. Kharkiv: Pravo, 2017. 252 s. [in Ukrainian].
8. Hromadskist u zapobihanni i protydii zlochynnosti: vitchyzniani ta mizhnarodnyi dosvid: monohrafiia / V. V. Holina, M. H. Kolodiazhnyi, S. S. Shramko ta in.; za zah. red. V. V. Holiny, M. H. Kolodiazhnoho. Kharkiv: Pravo, 2017. 284 s. [in Ukrainian].
9. Casteel C., Peek-Asa C. Effectiveness of crime prevention through environmental design (CPTED) in reducing robberies. American Journal of Preventive Medicine. 2000. Vol. 18. Issue 4. Supplement 1. P. 99–115 [in English].
10. Opportunity Blocking As Crime Prevention. URL: <https://cjonline.uc.edu/resources/infographics/opportunity-blocking-as-crime-prevention/> [in English].

Колодяжний М. Г. Просторова профілактика злочинності: зарубіжний досвід і шляхи упровадження в Україні

У статті на підставі вивчення сучасного зарубіжного досвіду аналізується один із напрямів стратегії зменшення можливостей учинення злочинів у вигляді просторової профілактики. Вказуються західні вчені, доробок яких до-

зволів сформувати теорію просторової профілактики. Надано визначення її поняття, виділені її ознаки. Перелічені основні форми просторової профілактики злочинності, що мають технічний, організаційний, інформаційний та інший характер, а також країни, де вони переважно реалізуються. Підкреслено, що заходи просторової профілактики тісно пов'язані з ситуаційним запобіганням злочинності, оскільки їх заходи спрямовані на ускладнення вчинення злочинів, збільшення ризикованості злочинної діяльності й зменшення її вигідності. До переваг цього напряму запобігання злочинності віднесено його ефективність, заощадливість і спроможність активізувати державно-приватне партнерство у зазначеній сфері. У висновках зазначається, що просторова профілактика злочинності спрямована на реалізацію Стратегії розвитку системи МВС України до 2020 року, зокрема щодо створення безпечного середовища для громадян. Розглядуваний напрям стратегії зменшення можливостей учинення злочинів визнаний дуже важливим з огляду на формування в Україні новітньої моделі профілактики злочинності, яка б відповідала найкращим зразкам розвинених країн світу у вказаній сфері.

Ключові слова: запобігання злочинності, просторова профілактика, екологічний дизайн середовища проживання, захисний простір.

Колодяжний М. Г. Пространственная профилактика преступности: зарубежный опыт и пути внедрения в Украине

В статье на основании изучения современного опыта анализируется одно из направлений стратегии уменьшения возможностей совершения преступлений в виде пространственной профилактики. Указываются западные ученые, работы которых позволили сформулировать теорию пространственной профилактики. Дано определение ее понятия, выделены ее признаки. Перечислены основные формы пространственной профилактики преступности, которые имеют технический, организационный, информационный и иной характер, а также страны, где они преимущественно реализуются. Подчеркнуто, что меры пространственной профилактики тесно связаны с ситуационным предупреждением преступности, поскольку их меры направлены на усложнение совершения преступлений, увеличение рискованности преступной деятельности и уменьшение ее выгодности. К преимуществам этого направления предупреждения преступности отнесена его эффективность, экономичность и способность активизировать государственно-частное партнерство в указанной сфере. В выводах указывается, что пространственная профилактика преступности направлена на реализацию Стратегии развития системы МВД Украины до 2020 года, в частности относительно создания безопасной среды для граждан. Рассматриваемое направление стратегии уменьшения возможностей совершения преступлений признано очень важным с точки зрения формирования в Украине новейшей модели профилактики преступности, которая бы отвечала наилучшим образцам развитых стран мира в указанной сфере.

Ключевые слова: предупреждение преступности, пространственная профилактика, экологический дизайн среды обитания, защитное пространство.

Kolodyazhny M. G. Spatial crime prevention: foreign experience and ways of implementation in Ukraine

In the article one of the directions of the strategy of reducing the possibility of committing crimes in the form of spatial prevention is analyzed on the basis of the study of modern foreign experience. Western scientists, whose work allowed to form the theory of spatial prevention are listed. The definition of its concept is given, its features are highlighted. Listed main forms of spatial crime prevention that have technical, organizational, informational or other character, as well as countries where they are predominantly implemented. It was emphasized that measures of spatial prevention are closely related to situational crime prevention as their actions are aimed at complicating the commission of crimes, increasing the riskiness of criminal activity and reducing its profitability. The advantages of this direction of crime prevention include its efficiency, economy and the ability to intensify public-private partnership in this area.

The conclusions state that spatial crime prevention is aimed at implementation of the Strategy of development of the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine up to 2020, in particular regarding creation of a safe environment for citizens. The considered direction of the strategy of reducing the possibilities of committing crimes is considered very important in view of the formation in Ukraine of the latest model of crime prevention, which would correspond to the best examples of developed countries in this area.

Key words: *prevention of crime, spatial prevention, ecological design of habitat, protective space.*

Рекомендовано до опублікування на засіданні відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України (протокол № 2 від 31.01.2018 р.)

Рецензент – доктор юридичних наук, професор Голіна В. В.